

7. Kalyn, R. Y. (2011), "The convergence of regional vocal schools of Ukraine in the projection on creative activities by Liudmyla Bozhko", *Konverhentsiia rehionalnykh vokalnykh shkil Ukrainy u proektsii na tvorchu diialnist Liudmyly Bozhko. Tezy XIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Molodi muzykoznavtsi Ukrainy"* [The young musicologists of Ukraine. Conference proceedings of the 10 th International Scientific Conference], Kyiv, KIM imeni R. M. Hliiera, February 2–5, pp. 70–71. (in Ukrainian).
8. *Lvivskiy Natsionalnyi akademichnyi teatr opery i baletu imeni S. Krushelnytskoi*, S. Krushelnytska Lviv National Academic Opera and Ballet Theater, available at: <http://opera-theatre-lviv.virtual.ua/ua/> (access February 15, 2017).
9. *Lvivskiy natsionalnyi akademichnyi teatr opery i baletu imeni S. Krushelnytskoi*, S. Krushelnytska Lviv National Academic Opera and Ballet Theater, available at: <http://www.opera.lviv.ua> (access February 10, 2017).
10. Mazepa, L. and Mazepa, T. (2003). *Shliakh do muzychnoi akademii u Lvovi: vid Konservatorii do Akademii (1939–2003). T. II (1939–2003)* [The path to the Music Academy in Lviv from the Academy Conservatory (1939–2003), vol. II (1939–2003)], Lviv, Spolom. (in Ukrainian).
11. Menyaylo, Z. (1976), Meet with Lyudmila Bozhko, *Komsomolets Donbassa* [Komsomolets of Donbass], Desember 3. (in Russian).
12. Orfenov, A. (1969), The biography is interesting, *Teatral'naya zhizn'* [Theatrical life], vol. no. 4, p. 17. (in Russian).
13. Revych, L. and Rybakova, L., (1969) The soloist of the Bolshoi Theater, *Lvivska pravda* [Lviv truth], January 26. (in Ukrainian).
14. Record by Palamarchuk, O. (1984), Thanks for cheering, *Vilne zhyttia* [Free life], June 29. (in Ukrainian).
15. Stepanchikova, T., (1990), On the eternal thirst for happiness. Notes on the margins of the program of the play "Stolen Happiness" by Y. Meitus at the I. Franko Lviv Opera and Ballet Theater], *L'vovskaya pravda* [Lviv truth], January 7. (in Russian).
16. Tolba, Veniamin. (1972), The little notes about the great actress, *Muzyka* [Music], no. 4, July–August, p. 22. (in Ukrainian).
17. Toropovs'kyi, Mykola (2013), *Odvichnyi sad bozhestvennykh pisen : portret narodnoi artystky Ukrainy, profesora Liudmyly Bozhko* [Eternal Garden of Divine Songs: The portrait of People's Artist of Ukraine, Professor Lyudmila Bozhko], Lviv, Spolom. (in Ukrainian).
18. *Ukrainskyi radianskyi entsyklopedychnyi slovnyk, V 3-kh tomakh* [The Ukrainian Soviet Encyclopedic Dictionary, In 3 volumes], (1986), Editors: A. V. Kudryts'kyu (Executive Editor) et al., 2nd edition, Kyiv, Holovna reaktsiya URE, vol. 1, p. 192.
19. Uspenskaya, S. (1971), As in a fairy tale, *Sovetskaya zhenschina* [Soviet woman], no. 1, p. 40. (in Russian).

УДК 78.087.6; 821.161.2 "8/14"

Богдан Кіндратюк

ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ КНЯЖОЇ ДОБИ НА СТОРІНКАХ "ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ" МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

У статті вперше досліджено "Історію української літератури" М. Грушевського як джерело відомостей про вокальні жанри княжої доби. Розглянутий матеріал з фольклору, писемної словесності, зокрема епосу, народної християнської поезії, легенд, полемічних праць інтерпретовано й уводиться в науковий обіг. Охарактеризовано давнє побутування в житті народу сольного й гуртового співу, його функції, виконавське мистецтво тощо.

Ключові слова: "Історія української літератури", М. Грушевський, вокальні жанри, княжа доба.

Богдан Киндратиук

**ВОКАЛЬНЫЕ ЖАНРЫ КНЯЖЕСКОГО ПЕРИОДА НА СТРАНИЦАХ
“ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ” МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

В статье впервые исследовано “Історію української літератури” М. Грушевського как источник сведений о вокальных жанрах княжеского периода. Изученный материал, касающийся фольклора, письменной словесности, в частности эпоса, народной христианской поэзии, легенд, полемических трудов интерпретирован и введен в научный оборот. Охарактеризировано давнее бытование сольного и коллективного пения, его функции, исполнительское искусство в жизни народа.

Ключевые слова: “Історія української літератури”, М. Грушевський, вокальные жанры, княжеское время.

Bohdan Kindratiuk

**VOCAL GENRES OF PRINCELY ERA ON THE PAGES
OF “HISTORY OF UKRAINIAN LITERATURE” BY MYKHAILO HRUSHEVSKYI**

The spiritual life of the people displayed by the outstanding researcher with the outlook of positivist historian M. Hrushevskiy (1866–1934) in the six-volume “History of Ukrainian Literature” contains a great amount of material from folklore, written literature, epics, folk Christian poetry and legends, polemical works. It includes valuable information not only on the development of literature or musical instruments, but often refers to singing. Therefore, the purpose of the article is to outline vocal genres in Princely times, namely solo and collective performance (ensemble and choir), to show its functions, use in everyday life, military and rituals, images of performers, to inform about the old singers, their skills. These studies bring us closer to assessing Ukrainian originality, showing “locality” of lyric tradition. Foremost, the multi-volume work of historian outlines the beginnings of art, its role as a means to improve mood, to increase energy, to strengthen social solidarity. It mentions existence of standard forms of ritual poetry and recitative genres (incantations, laments, glorifications, epic works) in ancient times. It emphasizes the close connection between text, rhythm and melody of old songs. Since ancient times, musical instruments were heard alongside singing and dancing. Music was an element of syncretism in both the old religion and the new one. Description of sound environment as a precondition for its reflection in music, faith in the power of sounds is found in epic works (they appeared on the territory of Princely Ukraine). Bylinas mention the participation of parishioners in divine services, performance of sacred hymns. The six-volume work shows the significance of handwritten prayer books, which were sometimes taken with bells and icons by Kyiv invaders. Development of music was facilitated by celebrations of various festive occasions. Respect for it and belief in the power of sounds were common. Skomorokhs played a significant role in the development of singing, but such professional communities were gradually banned. Impulses to the creation of epics are seen in situations where people under impressions of battle sang praises to the main battle heroes. This is how the events in “The Tale of Igor’s Campaign” are described. Performances of groups of “merry people” at meetings, weddings, funerals were prototypes of asking formulas that had a prominent role in the design of carols, influenced their motives and themes. There are also devout verses among the works of heroic-epic and religious-legendary trends. They were sung during church holidays, they sounded at feasts. The healing music is mentioned in the spiritual verses too. The work mentions singers-seers and the possibility of simultaneous creation and performance of monumental works like “The Tale of Igor’s Campaign”. Thanks to variable melodious musicality of presentation and being filled with snatches of songs, this work is granted the high artistic value. It is believed that it was originally sung like Boyan’s songs. Studies of M. Hrushevskiy revealed that professional singers stayed at the courts of nobles and helped princes (knyazes) and boyars fill their grey days. This confirms the entertaining and health-improving role of singing. In the mentioned

parts of “Galicia-Volyn Chronicle”, readers are informed about “the famous singer Mytusa”. There are chronicle settlements that serve as a certain echo of cities and villages being filled with music such as Zvenyhorod city, Skomorokhy village. References to vocal music in the literature have granted many usual epithets regarding its sound and inspired writers and poets to use nice motives, accurate metaphors.

Key words: “History of Ukrainian Literature”, M. Hrushevskiy, vocal genres, Princely era.

На різнобарвному полотні духовного життя народу, що проаналізував видатний дослідник зі світоглядом історика-позитивіста М. Грушевський (1866–1934) у шеститомній *Історії української літератури*, не тільки подано цінні відомості про її розвиток, розвій музично-інструментальної культури, а й окреслено вокальні жанри. Однак ця літературознавча праця, де дивовижним чином упорядковано величезний матеріал, майже не використана як джерело відомостей про сольний і гуртовий спів, вона ще не стала активним чинником самоусвідомлення в історії вокальної музики тощо. Такі дані набувають актуальності стосовно залучення естетично засвоєних пам’яток “давньоруської культури до виховання національної свідомості, для побудови нової української культури, що була б гідною народу України та тих цінностей, що їх він устиг уже створити для скарбниць світової цивілізації” [11, с. 277].

Згадане фундаментальне зібрання творів М. Грушевського привернуло особливу увагу під час відзначення 150-х роковин із дня народження вченого. Значення багатотомника полягає не тільки у великому фактичному матеріалі, дібраному з найдавнішого фольклору, писемної словесності, зокрема епосу, народної християнської поезії та легенд, полемічних праць, а й у глибокому аналізі явищ літературного процесу, методологічних новацій і талановитих судженнях під час пояснення результатів. Але основною причиною відсутності звернень до *Історії української літератури* М. Грушевського є, на наш погляд, недавні табу на використання його творів, пізніше опублікування всіх її частин, осторога окремих дослідників перед результатами наукового доробку вченого тощо. Тільки недавно деякі його праці застосовано в окресленні українського пісенного фольклору [12]. Уперше широко це дев’ятикнижжя ми використали як джерело органологічних відомостей [8], зокрема про дзвонарську культуру [9], середньовічних музик [10]. Однак часті згадки про спів на сторінках *Історії української літератури* потребують спеціальних студій, що спонукає до нового її опрацювання як важливої першооснови вивчення вокальної музики.

Мета статті – окреслити побутування у княжу добу вокальних жанрів, відображених на сторінках *Історії української літератури* М. Грушевського, показати, що і як він приробирав, урахувати характер поданих анотацій або опису тощо. Тобто мовиться не лише про збір матеріалу, а про його пояснення, класифікацію, уведення в музикознавчий обіг.

У тлумаченні відомостей про спів корисні не лише ті літературні твори, в яких воскресає відповідь на запитання історика: “Чим жили, що думали, яким богам молились сі покоління XIV–XVI вв., коли затихли княжі співці, клирошане-вітії, книжники і філософи, що кидали окрухи від свого багатого столу між маси “простих”? Що оповідали, що співали сі “прості” покоління?” [5, с. 7]. Такі розмисли закликають до вивчення творів, у яких згадані вокальні жанри княжого часу: сольний і гуртовий спів (ансамблевий та хоровий), його функції, формування жанрів, їхнє становлення й використання в побуті, війську і ритуалах, зміст творів, образи піснеспівів, відомості про давніх співців, їхню майстерність тощо.

Початки мистецтва, його функції М. Грушевський цілком правильно бачив у людському колективному крику, ритмічному рухові й розміреному гуці, викликаному ударами долонь та різних інструментів. Розглядав їх засобами піднесення настрою, енергії і соціальної солідарності [2, с. 63].

Вивчаючи словесне мистецтво, його зв’язки з іншими видами людської діяльності, літературознавець наголосив: “Кожна, можна сказати, фраза і кожне слово являються поетичним образом, викликаним емоцією й уявою творця, який передає його слухачеві так, як поет передає поетичний образ, артистичний твір” [2, с. 59]. Водночас дослідник відзначав відбір найбільш влучних слів, образів, акцентував на зв’язку слова й музики: “Розвій поетичних форм стояв у тіснім зв’язку з розвитком іншого мистецтва – власне того, яке так само, як і

мистецтво словесне, ґрунтується на ритмовім руху: на ритмі в часі, а не в просторіві. Се, крім поезії в широкім значенні, тоніка взагалі: музика, спів – і танець” [2, с. 61]. А використання в студіях указівок світової етнографії, а не лише слов’янської чи індоевропейської, наближає “нас до розв’язання головної проблеми: оцінки української оригінальності в трактуванні інтернаціонального матеріалу” [2, с. 368].

Учений закликав до співпраці істориків літератури, фольклористів, етнологів, соціологів і музикознавців, “котрих участь незвичайно важна при тіснім зв’язку тексту, ритму і мелодії в старій пісенності” [2, с. 117]. Відповідно в студіях відгомону творчості родоплемянних часів він намагався дати музикознавчий аналіз поетичної структури й належності до певної обрядової, ліричної традиції та історичної поезії. Завдяки цьому переконливо доведено їх “оригінальність”, “місцевість”, наявність у найдавніші часи кількох типових форм творчості обрядової поезії та речитативних жанрів – замовлянь, голосінь і героїчних “слів” – величань, епічних жанрів – дум” [7, с. 376].

Віддавна разом зі співом і танцями люди використовували музичні інструменти: “У троїцьку суботу по селах і погостах сходяться мужі і жени на жальниках (могилах) і плачуться на гробах з великим криком, а коли почнуть грати скоморохи, гудці і перегудниці, люди, перервавши плач, починають скакати і танцювати, і в долоні бити, і пісні сатанинські співати” [2, с. 146–147]. Історик відзначив поважне місце в таких ігрищах плачів-голосінь: “Похоронний плач у східних слов’ян повторювався періодично, при поминках, або обрядовім годуванні небіжчиків,... поминальна відправа не оберталась у межах самого голосіння, а переходила до різних пісень “сатанинського”, себто передхристиянського, характера” [2, с. 147].

Місце й причина співу, застосування при цьому музичних інструментів пояснюється “розвоєм інтенсивнішого хліборобства і його центральною ролею з життя: вироблення хліборобського календаря і зв’язаних з ним свят та обрядів” [2, с. 168]. Подібно з мотивами, пов’язаними з організацією війська. В аналізі *робочих пісень*, вивченні проявів “одначального сполучення творчої сили ритму й слова” зауважено психологічні основи дії музики, коли “людина відчувала містичну, магічну силу музикального ритму над роботою, над матерією, над доохресним світом” [2, с. 157].

Те, що дослідник вирізняє з-під поволоки християнства елементи старого світогляду й інші складові нового набожного синкретизму, підтверджує вагоме місце співу в системі “обрядів і відправ, якими старий українець уставляв свої відносини до доохресного світу, до правлячих ним сил, до свого людського оточення і до поколінь одшедших, котрим завдячував своє існування” [2, с. 227]. Тобто як у старій релігії, так і в новій музикування було елементом синкретизму й складовою проходження річного кола, виростало з різних моментів родинно-господарського життя, оточених обрядами, святами й забавами. Їх згодом, як зауважено, здебільшого зібрав колядно-щедрівочний репертуар, почасти весільний обряд [2, с. 229].

Опис звукового довкілля як передумову його відображення в музиці, віри в силу звуків знаходимо у билинних творах (вони завершили своє формування в добу пізнього Середньовіччя). Їхнє походження як провідного жанру давньої української епіки пов’язують із Київською Руссю, де вони набули широкого розвитку. Билини виконували особливі співці в супроводі струнно-щипкового інструмента (гусел, згодом кобзи). У речитативно-мелодизованій формі піднесено-героїчного змісту не тільки оспівували подвиги народних героїв, а й змальовували побут, звичаї, пісенно-музичні реалії тощо. Ці твори становлять велику епічну традицію Сходу й Півночі та є її кінцевою межею [5, с. 122–151]. В Україні билина поступово трансформується у фольклорні жанри, зокрема балади. Завершальні прославні епізоди билин переходять у думи, як і загалом билинна епічна традиція перетворюється на історичні думи [1, с. 59–72].

Відомості про участь парафіян у богослужіннях і, певно, виконання сакральних піснеспівів, час їхнього виконання теж є в билинах: “Другого дня ранесенько задзвонили до заутрені, пішли князі та бояри до заутрені” [5, с. 137]. Тому в писемних творах, що упорядкував історик, часто згадано церковний спів [3, с. 81; 4, с. 181], зокрема під час всеношних стоянь [3, с. 95], виконання псалмів чи напам’ять Псалтиря [3, с. 86, 91], тропаря Богородиці [2, с. 225] та ін. Значення богослужбових книг, без яких важко налагодити церковний піснеспів, підтверджує те, що їх захопило військо Андрія Суздальського (бл. 1111–1174) у Києві

1169 року разом із дзвонами, іконами, церковним начинням [4, с. 24]. Славлячи це місто, панеґіристи зауважували, що воно найславніше серед інших, бо “весело грає і хвально співає!” [4, с. 100]. Прикладом значного поширення в XII ст. грецьких церковних співів серед людей є спогад про щоденне виконання “Киріє елейсон” [2, с. 130]. Польське військо теж шло в бій, “співаючи керелешь [киріє елейсон], і сильний голос реве в полку їх” [4, с. 160]. Згаданий спів у поученнях проти пияцтва чи зверненнях до монашої братії [3, с. 74–76].

Опис мальовничих частувань, *празників*, відзначення інших святкових okazji із закликами добра, успіху в дім господаря, його родині тощо, дав змогу побачити в них участь професійних музик-виконавців. Виступи компаній *веселих людей* на сходинах, весіллях, поминках склали прототипи просильних формул, що відіграють визначну роль у конструкції колядок, діють на добір їхніх мотивів і тем [2, с. 229]. Як бачимо, розвою вокальної музики сприяли *великі всенародні пири*, зокрема під час обряду *посадження на коня*. Дослідник вважав, що вони були пов’язані “з величальними піснями і різними продукціями професійних співців-рапсодів, очевидно, на теми героїчні передусім” [2, с. 248].

Імпульси до творення музики вчений вбачав у ситуаціях, коли під враженням явища складала “піснь славу” – похвала головним героям походу і заразом усій дружині” [5, с. 17]. Так оспівані події в *Слові о полку Ігоревім*. Історик згадує пісні про Кончака († 1203), гудця Оря, який творив 1125 року в Києві, зокрема співав про успішні походи руських князів. Складала й виконували епос народні співці. Саме про одного з таких згадано в ліричному переказі поеми на початку Галицько-Волинського літописного зводу [5, с. 17].

Значимість мистецько обдарованої особи підтверджує аналіз поетичних творів Володимирового циклу, де згадано *відущих* поетів-співців [3, с. 142]. У цьому полягає їхня прогностична функція. Ще оцінка майстерності музик княжої доби впливає з припущення, що Боян “творив гуслами, а не пером” [3, с. 168]. Тобто можливе одночасне компонування й виконання подібних *Слову о полку Ігоревім* масштабних творів. У його різнорідній співучій музичальності викладу, наповненості уривками пісень, зокрема голосінь, полягає висока мистецька цінність пам’ятки [3, с. 185]. Вважають, що її спочатку співали подібно до Боянових творів [3, с. 188].

При дворах вельмож перебувала велика кількість співців-професіоналів, “поруч властивих великих співців-поетів, які засідали на почесних місцях пиру чи трапези, як рівні з рівними, і вели провід в дружинній творчості, давали їй взірці й високі приклади” [5, с. 84]. Їх переймали й множили варіантами, робили доступнішими для широких кругів менш талановиті професіонали. “Вони ж помагали князям і боярам заповняти сірі будні їх існування” [5, с. 84–85]. Із цього впливає лікувально-оздоровча функція музики, яка сприяє, зокрема, вчасному засинанню. Стимулювало добросовісне виконання таких обов’язків, зокрема вдосконалення співу, переведення музик-постельників на кращі посади [5, с. 136]. Образ сили дії музики вміщений, мабуть, в імені людини: “Назва: Будимирович... була затемненням первісного змісту – чудодійних чар музики і співу!” [5, с. 162].

Вивчення *поезії подружжя* окреслило розгортання весільної церемонії, де окремі пісні показують “завдання походу – оружний напад і насильне захоплення дівчини” [2, с. 274]. Поміж головних актів подружньої дії виділяються “прегарні п’єси як по своїй зовнішній формі, так і по красі виложення в них настроїв і тих образів, у котрі вони прибрані” [2, с. 278–279]. Навіювальна сила співу відображена у символіці засватання. Вона представлена як оповідь про приїзд чужоземного жениха по жінку. “Він просить у її роду вступу до її саду... ставить там свій двір... зваблює дівчину, граючи і співаючи” [5, с. 158]. Про спів і значення володіння грою на різних інструментах ідеться в інших зразках красного письменства. Так, в одному з них змальовано билинний образ музик, які співають і *гудуть у гусла* або грають у віргани, китару [5, с. 158–159].

Поширеність і популярність скомороства підтверджує фольклор пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII ст., де висвітлено специфічність розглянутих жанрів (билин, духовних віршів, християнських легенд тощо). Тут знаходимо повчання духовних отців. Вони радили остерігатися *веселих людей*: скоморохів, гудців і *свириців* як диявольських прислужників;

для християн же найкращі гусли – “доброгласна псалтирь, котрою ми повсякчас повинні себе звеселяти, співаючи її Богові”) [4, с. 131].

Серед творів героїчно-епічної та релігійно-легендарної течії є побожні стихи, співані *за пивом, старини*. Їх виконували під час храмового свята, вони звучали на “пирах і трапезах, що споряжалися з участю духовенства або під його протектором при різних святочних нагодах” [5, с. 180]. Із духовних стихів дізнаємося про цілювальну силу музики. Так, в одному з них співалося про богатиря Єгорія, якого мучать, “але не беруть його ні пили жидівські, ні сокири німецькі, кати вибиваються з сил, Єгорієве тіло сціляється по всіх ранах, він співає стихи херувимські, підносить гласи архангельські” [5, с. 213].

Значення краси співу в супроводі гусел, використання його засобом виманювання описано в старих Патериках. Тут оповідається про відсилання ангелів по душу праведного вбогого. Божі посланці кличуть її з тіла. Вона не виходить, і тоді вирушають Давид із гуслими та небесні співці. Завдяки їм душа виходить послухати райського співу [6, с. 261].

Із частин *Галицько-Волинського літопису*, що відзначив М. Грушевський, довідуємося про “словутнього п'явца Митусу” [4, с. 147]. Певним відлунням наповнення сіл і *городів* музикою є села Скоморохи чи міста Звенигород [4, с. 154] (у нинішніх Буцацькому й Борщівському районах Тернопільської обл.). Цьому сприяло й те, що князі дбали про будівництво та відновлення церков, оснащення їх дзвонами, богослужбовими книгами [4, с. 166, 183]. Мабуть, такі книги власноруч переписував володимиро-берестейський князь Володимир Василькович († 1288) [4, с. 183]. Вивченню їхнього розповсюдження допоможуть студії діяльності таких церковних реформаторів, котрих згадав історик, як митрополити Кипріяні (1336–1406), Григорій Цамблак (бл. 1364–1419/1420). На наш погляд, це може означати, що основи регламентованих богослужбових співів на східноєвропейському просторі закладали саме в княжому Києві.

Завдяки методологічному новаторству М. Грушевського в реконструюванні прадавнього стану народної творчості, широкій обізнаності й умілій систематизації писемних пам'яток довідуємося про початки мистецтва, основи сили дії співу, побутування в княжі часи різних вокальних жанрів: сольного й гуртового співу (ансамблевого та хорового). У них відлунювались образи різнобарвного природно-соціального довкілля, нові аспекти родинно-господарського життя, організації військової потуги тощо. Героїчні теми розвивали передусім співці-рапсоди, також виділяється їхня прогностична функція. Як у старій релігії, так і в новій, спів був елементом синкретизму. Розвою музики також сприяло відзначення різних святкових нагод. Побутувало шанобливе ставлення до неї, віра в силу звучань. Значиму роль у розквіті співу відіграли скоморохи, але такі спільноти професіоналів поступово були заборонені. Серед широких функцій співаків і причин потреби в значній кількості менш відомих музик простежується розважальна та лікувально-оздоровча роль. Згадки в літературі про спів дали чимало сталих епітетів стосовно його звучання, гарних мотивів, влучних метафор.

Подальшим студіям цікавої історії української вокальної медієвістики сприятиме опрацювання згаданого у праці дослідника твору XV ст. – *Літопису Великого князівства Литовського*. Важливим джерелом є *Печерський патерик*. У вивченні формування музичної термінології допоможуть спостереження М. Грушевського за еволюцією мови, привернення уваги до інших давніх текстів. Привабні відкриття в описі вокальних жанрів дасть вивчення їх побутування в літературних творах XV–XVI століть і красного письменства Першого відродження 1580–1610 років, які зібрав цей історик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грица С. Мелос української народної епіки / Софія Грица. – К. : Наук. думка, 1979. – 248 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 1 / [упоряд. В. Яременко ; передм. Петро Кононенко; приміт. Л. Дунаєвська] / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – 392 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 2 / [упоряд. В. Яременко ; приміт. С. Росовецький] / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – 264 с.

4. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 3 / [упоряд. В. Яременко ; приміт. С. Росовецький] / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – 285 с.
5. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 4, кн. 1: Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII / [упоряд. О. Таланчук ; приміт. С. Росовецький] / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.
6. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 4, кн. 2: Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII / [упоряд. Л. Копаниця ; приміт. С. Росовецький] / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.
7. Дунаєвська Л. Примітки / Лідія Дунаєвська // Грушевський М. *Історія української літератури*: у 6-ти томах 9 кн. – Т. 1 / [упоряд. В. Яременко ; авт. передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвська]. – К. : Либідь, 1993. – С. 369–387.
8. Кіндратюк Б. “Історія української літератури” Михайла Грушевського як органологічне джерело / Богдан Кіндратюк ; [наук. ред. Ю. Ясіновський] : монографія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2016. – 192 с.
9. Кіндратюк Б. Дзвонарство на сторінках “Історії української літератури” Михайла Грушевського / Богдан Кіндратюк // *Українська музика: щоквартальник*. – Львів, 2016. – Чис. 3 (21). – С. 5–17.
10. Кіндратюк Б. Середньовічні музики на сторінках “Історії української літератури” Михайла Грушевського / Богдан Кіндратюк // *Українська музика*. – Львів, 2017. – Чис. 1 (23). – С. 5–15.
11. Росовецький С. Примітки / Станіслав Росовецький // Грушевський М. *Історія української літератури*: у 6-ти томах, 9 кн., т. 3 / [упоряд. В. Яременко ; приміт. С. Росовецький]. – К. : Либідь, 1993. – С. 257–278.
12. Ясіновський Ю. Пісенний фольклор і музичне мистецтво / Юрій Ясіновський // *Історія української культури*: у 5-ти т. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть / [редкол. тому Я. Ісаєвич, Ю. Ясіновський, Л. Войтович та ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 322–333.

REFERENCES

1. Hrytsa, S. (1979), *Melos ukrainiskoi narodnoi epiky* [Melos of Ukrainian folk epics], Kyiv, Naukova dumka. (in Ukrainian).
2. Hrushevskiy, M. (1993), *Istoria ukrainiskoi literatury* [History of Ukrainian Literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 1], compilation by Vasyl Yaremenko, preface by Peter Kononenko, notes by Lydia Dunaevska, Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
3. Hrushevskiy, M. (1993), *Istoria ukrainiskoi literatury* [History of Ukrainian Literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 2], compilation by Vasyl Yaremenko, notes by Stanislav Rosovetskyi, Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
4. Hrushevskiy, M. (1993), *Istoria ukrainiskoi literatury* [History of Ukrainian literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 3], compilation by V. Yaremenko, notes by S. Rosovetskyi, Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
5. Hrushevskiy, M. (1994), *Istoria ukrainiskoi literatury* [History of Ukrainian Literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 4, book. 1: Storytelling in late feudal and transitional centuries XIII–XVII], compilation. Elena Talanchuk, notes Stanislav Rosovetskyi, Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
6. Hrushevskiy, M. (1994), *Istoria ukrainiskoi literatury* [History of Ukrainian Literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 4, book. 2: Storytelling in late feudal and transitional centuries XIII–XVII], compilation by Lubov Kopanytsya, notes by Stanislav Rosovetskyi, Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
7. Dunaievsk, L. (1993), “*Prymitky*” [Notes], *Istoria ukrainiskoi literatury*, [History of Ukrainian Literature, Vol. 1], compilation V. Yaremenko, notes by P. Kononenko, Kyiv, Lybid, pp. 369–387. (in Ukrainian).
8. Kindratiuk, B. (2016), “*Istoria Ukrainiskoi Literatury*” *Mykhaila Hrushevskoho yak Orhanolohichne dzherelo* [“History of Ukrainian Literature” by Mykhailo Hrushevskiy as organologic source], Science editor Yuri Yasinovskiy, monograph, Ivano-Frankivsk, publishing Prykarpat. V. Stefanyk national University. (in Ukrainian).

9. Kindratiuk, B. (2016), Bell-ringing on the pages of “History of Ukrainian Literature” by M. Hrushevskiy, *Ukrainska muzyka* [Ukrainian music], Lviv, vol. 3 (21), pp. 5–17. (in Ukrainian).
10. Kindratiuk, B. (2017), Medieval music in the pages of “History of Ukrainian Literature” by M. Hrushevskiy, *Ukrainska muzyka* [Ukrainian music], Lviv, vol. 1 (23), pp. 5–15. (in Ukrainian).
11. Rosovetskyi, S. (1993), “Prymitky” [Notes], *Istoria ukrainskoi literatury* [History of Ukrainian Literature: in 6 volumes, 9 books, Vol. 3], compilation by V. Yaremenko, notes by S. Rosovetskyi, Kyiv, Lybid, pp. 257–278. (in Ukrainian).
12. Yasinovskiy, Yu. (2001), Folk songs and musical art, *Istoria ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture: In 5 volumes, Vol. 2, Ukrainian culture of XIII – first half of the XVII century], redaction by Isayevych Y., Yasinovskiy Y., Voytovych L., and others, Kyiv, Naukova dumka, pp. 322–333. (in Ukrainian).

УДК 78.071.2 (477.43)

Марія Кузів

ДІЯЛЬНІСТЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ФІЛІЇ МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ

У статті на основі архівних, документальних та історичних матеріалів висвітлено процес становлення та функціонування Кам'янець-Подільської філії Музичного товариства ім. М. Леонтовича в першій половині ХХ століття. Розглянуто діяльність видатних подільських музикантів, педагогів та громадських діячів у контексті культурологічних процесів. Охарактеризовано регіональну специфіку даної сторінки в історії розвитку подільського музичного мистецтва та культури регіону.

Ключові слова: музика, музичне товариство, педагог, громадський діяч, хор.

Марія Кузів

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАМЕНЕЦЬ-ПОДОЛЬСКОГО ФИЛИАЛА МУЗЫКАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА ИМЕНИ НИКОЛАЯ ЛЕОНТОВИЧА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

В статье на основе архивных, документальных и исторических материалов освещен процесс становления и функционирования Каменец-Подольского филиала Музыкального общества им. М. Леонтовича в первой половине ХХ века. Рассмотрена деятельность выдающихся подольских музыкантов, педагогов и общественных деятелей в контексте культурологических процессов. Охарактеризована региональная специфика данной страницы в истории развития подольского музыкального искусства и культуры региона.

Ключевые слова: музыка, музыкальное общество, педагог, общественный деятель, хор.

Марія Кузів

ACTIVITY OF BRANCH OF KAMIANETS-PODILSKIY MUSICAL SOCIETY NAMED AFTER MYKOLA LEONTOVICH IN THE FIRST HALF OF XX CENTURY

In the article on the basis of the documentary and historical materials archived, it is reflected the foundation and functioning of Kamianets-Podilskiy musical society named after M. Leontovich in the first half of XX century. The activity of prominent musicians, teachers and publicmen of Podillya is considered in the context of culturological processes of the first half of XX century. An author marks the regional specific of this page from the history culture of Podillya.